

2. Verbych, S.O. (2010). Ukrayins'ka onomastyka : perspektyvy rozvytku / Svyatoslav Verbych. *Ukrayins'ka mova*. #3. (in Ukrainian).
3. Duka, L.I. (2005). Prahmatychnyy potentsial onimiv ta sposoby yoho aktualizatsiyi v teksti : dys. ... kand. nauk : 10.02.02. – Dnipropetrovs'k. 245 s. (in Ukrainian).
4. Osyl'bekova, D.A. (2009). O chem hovoryat' nazvanyya produktov pytannya. *Russkaya rech'*. # 2. S. 57-59. (in Russian).
5. Naumenko, N.V. (2007). Sensorna obraznist' u naymenuvannyakh kharchovykh produktiv. *Naukovi pratsi NUKhT*. #20. S. 66-69. (in Ukrainian).
6. Slovnyk ukrayins'koyi movy : V 11 tomakh. Rezhym dostupu : <http://sum.in.ua/> – Slovnyk ukrayins'koyi movy. Akademichnyy tlumachnyy slovnyk (1970-1980). (in Ukrainian).
7. Torchyns'kyu, M.M. (2010). Ukrayins'ka onomastyka. navch. posib. K.: Milenium. 238 s. (in Ukrainian).
8. My American Market. Rezhym dostupu : <http://www.myamericanmarket.com/> (in English).
9. Novus. Rezhym dostupu : <https://novus.zakaz.ua/> (in English).

УДК 811.161

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ІСТОРИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Валентина Мороз
(Дніпропетровськ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню епістемологічної проблематики у філософських концепціях Г.Башляра, М.Фуко, Т.Куна, Ж.Дельоза, аналізу понять епістема, епістемологія, історична епістемологія, парадигма, бінарна структура. Звернено увагу на епістему як структуру, що історично змінюється. Проаналізовано поняття історичної комунікації й епістемати як її складника.

Ключові слова: епістемологічна модель, історична комунікація, історична формація, архів, «археологія знання», дискурс, мовна формація.

Статья посвящена исследованию эпистемологической проблематики в философских концепциях Г. Башляра, М. Фуко, Т. Куна, Ж. Делёза, анализу понятий эпистема, эпистемология, историческая эпистемология, парадигма, бинарная структура. Обращено внимание на эпистему как структуру, которая исторически меняется. Проанализировано понятие исторической коммуникации и эпистемати как ее составляющей.

Ключевые слова: эпистемологическая модель, историческая коммуникация, историческая формация, архив, «археология знания», дискурс, языковая формация.

The article is devoted to the epistemological problems of philosophical concepts of Gaston Bachelard, Michel Foucault, Thomas Kuhn, Gilles Deleuze, analysis of the concept of episteme, epistemology, historical epistemology, paradigm, binary structure. Attention is paid to episteme as a structure which changes historically. The conception of communication and historical episteme as its component are analyzed.

Key words: epistemological model, historical communication, historical formation, archive, «archeology of knowledge», discuss, language formation.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні в умовах соціального оновлення й державотворення передбачається утвердження нового мислення, здатного охопити глобальні й загальнолюдські проблеми, забезпечити їхнє гуманістичне вирішення. У цьому аспекті неминуче посилюється роль філософського пізнання як способу всебічного охоплення дійсності, проникнення в її глибинний зміст. Світ філософської думки складався, формувався й розвивався протягом тисячоліть, він має свою специфічну і досить складну мову, свою систему понять, включаючи велику кількість різних ідей, які розроблялись мислителями різних епох і різних народів.

Епістемологічна проблематика в системі соціальних комунікацій потребує вивчення таких понять, як «епістема» й «епістемологія», «епістемологічна парадигма», «поняття науки, епістемі (знання)», «парадигми», «теології». Серед дослідників вона викликає багато дискусій і суперечок, оскільки вони не мають однозначного погляду на вирішення цієї проблеми.

Мета статті – проаналізувати епістемологічну проблематику у філософських концепціях Г.Башляра, М.Фуко, Т.Куна, Ж.Дельоза, схарактеризувати її основні положення, обґрунтувати поняття історичної комунікації й указати на її епістемологічну структуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епістемологічну проблематику досліджують П'єр Дюгем (1912), Стівен Шейпін і Саймон Шеффер (1985), Якко Хінтікка (1993), Ізабель Стенгерс (1993), Марк Вартовскі (1979, 1987, 1990), Н.С.Автономова (1977, 1989), В.П. Візгін (1977, 1989, 1996), Л.Ю.Соколова (1995), Арнольд Девідсон (2001, 2003), Мішель Фуко (1994,

1996, 2001, 2003), Гастон Башляр (1987, 1998, 1999), Ян Хакінг (2002), Пітер Гелісон і Лоран Дестон (2007), Томас Кун (2009). Натуралістичний підхід у сучасній епістемології використовує А.В. Кезін (2001). Ідеї натуралістичної епістемології проголошує Куян. Епістемологію у когнітивно-еволюційному аспекті вивчає М.П. Меркулов (2003). Питання соціальної епістемології розглядають Стіф Фуллер (1988) та І.Т. Касавін (2006).

Виклад основного матеріалу. Епістема – основне поняття концепції «археології знання» М.Фуко, представлені в його книзі «Слова і речі. Археологія гуманітарних наук» (1966). У цій книзі він виділяє три епістеми: ренесансну (16 ст.), класичний раціоналізм (17-18 ст.) і сучасну (18-19 ст. і до нашого часу). Епістема в цій концепції філософа виступає як культурно-пізнавальне апіорі, яке створює умови для виникнення форм культури і конкретних форм знання у певний історичний період. На формування поняття *епістеми* у трактуванні М.Фуко вплинули *історична епістемологія* Гастона Башляра і структуралістська традиція в гуманітарних науках. В «Археології знання» (1969) М. Фуко розглядає поняття *епістеми* і поняття *парадигми* як тотожні, але певною мірою і диференційовані.

Теоретичним підґрунтям його досліджень є вивчення позасвідомого в різних історичних епохах. Він розробляє концепцію європейської науки на основі «археології знання» і її головного ядра «знання-мова». Усі відомі теорії науки і культури М.Фуко відносить до «доксології». Опрацьовує теми «знання-наси́льство», «знання-влада», висвітлює поняття «суб'єкта» (питання про автора), розглядає тему сексуальності, а разом з нею – питання етики, моралі і свободи.

Він дає таке визначення епістеми: під *епістемою* треба розуміти сукупність відносин, які можуть об'єднати в дану епоху мовні практики, які лишають місце епістемологічним фігурам, наукам і, можливо, формалізованим системам; модус, згідно з яким у кожній з цих мовних формацій розташовуються і діють переходи до епістемологізації, до науковості, до формалізації; розподіл цих порогів, які можуть збігатися, підпорядковуватися один одному або розходитися з часом. *Епістема* – це не форма пізнання й не тип раціональності, який, перетинаючись із різними науками, виражав би єдність суб'єкта, духу або епохи; це сукупність відносин, яку можна відкрити для певної епохи, між

науками, коли ми аналізуємо їх на рівні мовних закономірностей [4, с. 298].

На думку філософа, *опис епістем* включає в себе такий компонент, як відкриття безкінечного поля відносин, що ніколи не має завершення [4, с. 298]. *Епістема*, уточнює мислитель, – це те, що в позитивності мовних практик сприяє утворенню епістемологічних фігур і наук [4, с. 299]. Поняття *епістем* М. Фуко протиставляє *історизму*. Кожна епоха має свою історію, свій початок і кінець. Нова епоха не виникає з попередньої і нічого не передає наступній, оскільки історія характеризується радикальною перервністю. *Епістема* – головний термін у філософії Мішеля Фуко – структура, яка зумовлює створення певних поглядів, концепцій, наукових теорій і власне наук в той або інший історичний період. М.Фуко виділяє в кожній історичній епістемі специфічну епістему, яка означає реалізацією в мовленнєвій практиці індивіда приписів і заборон, які позасвідомо визначають мовну поведінку. Ця мовна норма безсвідомо визначає і мислення людини.

Наукові дисципліни формують поле свідомості, постійно розширюючи його й водночас контролюючи. Таким чином, людська свідомість, мова, мовлення, знання, а значить, і комунікативні практики зумовлені історично конкретною епістемою, існуючими засобами організації й детермінації дискурсу.

Істотною для проблеми комунікації у філософії М. Фуко є концепція влади. Можна уявити владу як багаторазово опосередкований і ієрархізований механізм стосунків між людьми, який розгортається в соціальному полі й просторі комунікації. Влада – не просто стосунки між суб'єктами, а свого роду модальність соціальних комунікацій. Соціальні комунікації визначені і передбачені можливими в суспільстві системами дискурсів. За М. Фуко, у комунікативній практиці індивіда реалізується *епістема*, яка визначає мовну (комунікативну поведінку).

У цьому аспекті можна виокремити основні положення його філософської концепції: 1) *позитивізм мови* – історичне апріорі; 2) *архів* як система формувань і перетворень висловлювань; 3) *археологія* – метод дослідження дискурсу; 4) *мовні формації* – це не майбутні науки на початковому етапі

розвитку і формування; 5) *генеалогія* – практики дискурсу; 6) *дискурс* – це сукупність знаків, висловлювань; 7) *дискурсивна формація* – принцип розсіювання і розміщення висловлювань; 8) *дискурсивні практики* – це сукупність певних історичних законів; 9) поняття *епістем* як структури, що змінюється в певний історичний період розвитку, що передбачає виникнення системи певних думок, поглядів, концепцій і теорій.

І.П. Ільїн у вступній статті «Два філософа на перетині часу», вміщеній у книзі «Дельоз Ж. Фуко» (1998) зазначає, що Мішель Фуко створив концепцію культури і методики її аналізу, які мали загальний вплив як на сучасні уявлення про механізми функціонування цивілізації, так і на сучасну західну літературну критику постструктуралістської орієнтації. Його концепції «розриву», «дискретності історії», «епістем», «архіву», «влади», «смерті суб'єкта» тощо до сьогодні викликають полеміку і дискусії [2, с. 7]. Не менш популярною особистістю, на думку автора, є Жиль Дельоз, який разом з Феліксом Гваттарі написав у 1972 році книгу «Капіталізм і шизофренія: Анти – Едіп». Його концепції «бажання», «ризому», «сингулярностей», «шизоаналізу» тощо певною мірою вплинули на формування постструктуралістської і постмодерністської теоретичної думки [2, с. 7]. За концепцією І.П. Ільїна, представником постструктуралізму можна вважати Фуко, постмодернізму – Дельоза [2, с. 12]. І.П. Ільїн зазначає, що історична формація – у розумінні Фуко – це специфічний вияв функціонування культурного позасвідомого в конкретну історичну епоху у вигляді різних дискурсивних практик, характерних для кожного періоду часу [2, с. 72]; страти являють собою історичні формації, позитивності чи емпіричності [2, с. 72]. Автор передмови вказує, що в «Археології знання» Фуко виділяє декілька формацій: «дискурс», об'єкт, модальність висловлювання, стратегії тощо [2, с. 72].

Епістемологічну концепцію Г. Башляра у деяких основних положеннях його філософської теорії можна розглядати як бінарну структуру:

По-перше, його творчість симетрично поділяється на дві частини – на епістемологію, з одного боку, й естетику і критику, з іншого. Полярність цих явищ свідчить, що мислитель у своїй антропології бачить людину, яка подвійна за природою: людину «дня» або (наукового) розуму й людину «ночі» або (ненаукового)

сприйняття. Звідси висновок: між науковим розумом і ненауковим сприйняттям є невизначений розрив [1, с. 121].

По-друге, він є епістемологом, теоретиком поезії, істориком науки. Сама інтуїція розуму і науки в Башляра такі, що, спираючись тільки на одну, епістемологічну, частину його творчості, неодмінно сприймаєш його як філософа. Це тому, що він ставився до Розуму і Науки як до предметів найвищого вияву творчих сил і натхнення, як до символів релігійного культу. Найпростіша практика сучасної науки викликала у нього почуття ентузіазму, ліризму, захоплення. Він, насправді, вірив у Науку і Знання. Його можна вважати апостолом, батьком Церкви, апологетом, проповідником. Його «Піснею пісень» була Наука, і цією наукою він захоплювався, її завжди захищав [1, с. 6]. Його епоха починається з Революції, з XIX ст. Революція зробила культом Розум, і Г. Башляр цей культ сповідував, наголошуючи, що головним завданням для людини є прагнення не до влади, а до знань.

По-третє, він є раціоналістом, прогресистом, модерністом і навіть матеріалістом. Він захоплюється феноменом науки, яка створює новий світ, випереджає реальність і яка конструює нову дійсність [1, с. 6].

По-четверте, Г. Башляр належить республіканській Франції з її цінностями: науки і культури, просвітництва, навчання (школи), громадянської і суспільної позицій. Культура Франції біполярна, і Г. Башляр займає її лівобічну позицію, тобто представляє республіканський, світський, раціоналістичний і матеріалістичний її полюс. Протилежний полюс – це Франція монархічна, традиціоналістська, католицька, спіритуалістична.

По-п'яте, головним положенням у філософській концепції Г. Башляра є поняття прогресу. Він вважає, що прогрес – це повага до святині нової, що тільки нові цінності, створені в Новий час (Наука), гідні поваги й наслідування, їх створюючи, людство забезпечує прогрес всієї цивілізації.

По-шосте, концепція історії науки Г. Башляра поєднана з новою історіографічною ситуацією. У своїй епістемологічній творчості він здійснює інверсію концепції науки і її історії. Новий підйом (горизонт) аналізу науки розкривається як соціокультурний контекст, у якому наука є його складником. Саме Г. Башляр робить крок у цьому напрямку, відповідно до якого наука розглядається

як соціокультурна активність, спрямована на вияв істини про природу, що й лежить в основі її специфіки як культурної форми. Сьогодні розділити аналізи культури й науки неможливо. На шляху розвитку такої інверсії соціальні, культурні та історичні значення проникають у саму суть когнітивної структури науки – навіть до методів доказовості, систем аксіом, головних теоретичних понять [1, с. 6].

У цьому аспекті зростає культурний і науковий потенціал історії науки, розширюється спектр тих зв'язків, які вона може виконувати в сучасній культурі. Увесь цей процес перетворення історіографічного й епістемологічного мислення невід'ємний від розуміння того, що зробив для науки у цьому напрямку Г. Башляр. Образ науки й її історії у французькій історіографії й епістемології до праць Г. Башляра можна схарактеризувати добором із трьох «ізмів»: індуктивізм, кумулятивізм, континуалізм. Відомим представником цього типу історіографії був П'єр Дюгем, який вважав, що людський розум незмінний. Сьогодні Г. Башляр актуальний своєю вірністю ідеалам раціоналізму і гуманізму. Він – раціоналіст, і новий раціоналізм ефективно працює в сучасній науці, оскільки філософи повинні вчитися у тих, хто робить науку сьогодні й завтра. Г. Башляр – модерніст, науково-раціоналістичний футурист. Прагне до майбутнього й вірить в його конструювання знаннями і розумом. Г. Башляр – гуманіст. Він з тих гуманістів, для яких Наука є втіленням цінностей європейського гуманізму. Своїм талантом і працею завоював репутацію першого *епістемолога* Франції [1].

У *філософській концепції Томаса Куна* знання розвиваються у вигляді наукових революцій. Наукова революція – це формування нової парадигми. Будь-який критерій, на його думку, має смисл тільки у контексті певної парадигми, тієї системи поглядів, яка історично формується, тому наукова революція – це зміна науковим суспільством пояснюючих парадигм. Найбільш відомою є його стаття «Структура наукових революцій» (1962), у якій розглядається теорія про те, що науку потрібно сприймати не у стадії поступового розвитку і накопичення знань у напрямку до істини, а як явище, що проходить певні етапи через періодичні революції, за його термінологією «зміни парадигм». Крім цієї концепції, Кун досліджує поняття *парадигма*, ввів термін *нормальна наука*

(кожне наукове відкриття пояснюється положеннями традиційної теорії), висвітлює термін *наукові революції* як періодичні події, що відбуваються в неоднаковий час у різних наукових дисциплінах. У «Структурі наукових революцій» Томас Кун наукову революцію називає *епістемологічною зміною парадигм*. Під *парадигмою* усвідомлюються визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу пропонують модель постановки проблем і їхнього вирішення науковому співтовариству. Під *парадигмами* я маю на увазі визнані всіма наукові досягнення, що протягом певного часу дають модель постановки проблем і їхніх розв'язок науковому співтовариству. Щойно цю частину моїх труднощів удалося здолати, швидко виник первісний нарис цієї роботи [3, с. 3].

У теорії й історії соціальних комунікацій обґрунтовується й уводиться в науковий обіг термін «історична комунікація», розглядається її епістемологічна структура, що зумовлює накопичення знань, створення поглядів і концепцій, безперервна в часі і просторі щодо обміну інформацією, зберігання й передавання її змісту від покоління до покоління, від однієї історичної епохи до іншої (спираючись на теорії П'єра Дюгема, Гастона Башляра, Мішеля Фуко, Томаса Куна та ін.).

Висновки. «Історична комунікація» має епістемологічну структуру, яка історично змінюється і яка передбачає виникнення системи певних концепцій, наукових теорій або власне наук у кожний історичний період. «Історична комунікація» – це лінійний процес, когнітивний за своїм змістом. Дискусійними є питання щодо бінарної основи історичної комунікації, які потребують свого подальшого наукового висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Визгин В.П. Эпистемология Гастона Башляра и история науки. – М., 1996. – 263 с.
2. Делез Ж. Фуко / Пер. с франц. Е.В.Семиной. Вступит. статья И.П. Ильина. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 172 с.
3. Кун Томас. Структура научных революций. – К.: Port-Royal, 2001. – 228 с.
4. Фуко Мишель. Археология знания / Пер. з фр. В.Шовкун. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 326 с.
5. Мишель Фуко. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук // перевод с фр. В.П.Визгина, Н.С.Автономовой. – М.: Прогресс, 1977. – 488 с.

LITERATURA

1. Vizgin, V.P. (1996). Epistemologiya Gastona Bashlyara i istoriya nauki. M. 263 s.
2. Delez Zh. Fuko (1998). Vstupit. statya I.P. Ilina. M.: Izdatelstvo gumanitarnoy literatury. 172 s.

3. Kun, Tomas (2001). *Struktura naukovih revolyutsiy*. – K.: Port-Royal. 228 s.
4. Fuko, Mishel. *Arheologiya znannya*. K.: Vid-vo Solomiyi Pavlichko «Osnovi». 326 s.
5. Mishel, Fuko (1977). *Slova i veschi: Arheologiya gumanitarnyih nauk*. M. : Progress.488 s.

УДК 811.161.2«373.7

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕКСПРЕСИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЕМОЦІЙ В ГЕНДЕРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ КОКЕТУВАННЯ, ЗАГРАВАННЯ, ФЛІРТУ

Тетяна Осіпова
(Харків, Україна)

У статті викладено результати дослідження гендерного аспекту експресивного компоненту емоції, що репрезентується невербальними засобами комунікації, омовленими фразеологічними одиницями та іншими мовними елементами, що функціонують в тексті, репрезентуючи різні комунікативні ситуації. Зроблено спробу багатогранного аналізу емоційного компоненту в процесі формування апостеріорних смислів.

Ключові слова: *гендерний аспект, експресивний компонент, емоція, невербальні засоби, вербалізація, комунікативна ситуація, апостеріорний смисл.*

В статье отображены результаты исследования гендерного аспекта экспрессивного компонента эмоции, представленной невербальными средствами коммуникации и вербализованные фразеологическими единицами и другими языковыми элементами, функционирующими в тексте, которые представляют различные коммуникативные ситуации. Сделана попытка многогранного анализа эмоционального компонента в процессе формирования апостериорных смыслов.

Ключевые слова: *гендерный аспект, экспрессивный компонент, эмоция, невербальны е средства, вербализация, коммуникативная ситуация, апостериорный смысл.*

The article presents the results of gender aspect studies of the expressive component of emotions which are represented by non-